

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ

АНАТОЛІЙ КОЛОТ,
доктор екон. наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи
Київського національного
економічного університету
імені Вадима Гетьмана

Розроблені в університеті заходи щодо модернізації й гармонізації освітньої діяльності формувалися значною мірою під впливом європейських ініціатив, закріплених у Болонській декларації. Саме в цей період розпочалася підготовка щодо приєднання України до Болонського процесу, і ця кампанія підштовхнула нас до системних, глобальних рішень. Надзвичайно важливим виявилось проведення за ініціативи ректорату комплексного порівняльного аналізу системи освіти у нашому навчальному закладі та кращих університетах світу, що дало змогу виявити сильні й слабкі сторони власної освітньої діяльності, окреслити основні тенденції та напрями, за якими розвивається освіта в провідних вищих навчальних закладах світу.

Зміни, які мають відбутися в освіті під впливом глобалізації та нових вимог до інтелектуального капіталу, мають бути кардинальними. Повністю поділяємо думку та висновки тих учених, які стверджують, що прихід XXI століття – це початок епохальних змін у галузі освіти, які не можна порівняти навіть з висадкою людини на Місяць, їх можна порівняти хіба що з розгадкою таємниці людського мозку. На Всесвітній конференції з вищої освіти у Парижі в 1998 р. зазначалося, що «будь-якому суспільству необхідна оновлена вища освіта для вирішення завдань XXI століття, для забезпечення своєї інтелектуальної незалежності, для продукування й розвитку знань, для підготовки і формування відповідальних та освічених громадян і кваліфікованих фахівців, без яких неможливий ані економічний, ані соціальний, ані культурний, ані політичний прогрес жодної нації»*.

Черговим викликом для українського ринку освітніх послуг стане приєднання України до умов і правил Світової організації торгівлі (СОТ), що, безперечно, позначиться на розвитку ринку освітніх послуг, адже освіта – одна з послуг, що входить у поле Генеральної угоди з торгівлі послугами.

Вступ до СОТ забезпечить вітчизняним вищим

навчальним закладам широкий доступ на зарубіжний ринок, а іноземним навчальним закладам буде простіше потрапити на наш ринок.

Ми не можемо, не маємо права не замислюватися над тим, якою має бути освіта в умовах, коли швидкість, динамізм розвитку економіки є такими, що знання катастрофічно застарівають, а проміжок часу, за який фахівець своєю роботою може виправдати витрачені на навчання кошти, різко зменшується. Отже, йдеться про масову некупність знань.

Уже стало очевидним, що умови сьогодення змінюють навіть економічний зміст поняття «фахівець». У недалекому минулому це була людина, яка володіла специфічним набором знань, умінь і навичок у певній галузі. Нині це спеціаліст, здатний у безперервному ритмі розвивати свої знання, уміння й навички, оновлювати їх і завдяки цьому мати необхідні професійні та особисті якості, належний рівень культури, здатності, уміння й мотивацію вчитися впродовж усього життя.

При організації навчального процесу акцент робиться не на механічне засвоєння знань, а на **опанування технологій пошуку спільних рішень** з тих чи інших проблем. За інноваційної моделі навчання змінюються функції таких суб'єктів навчальної діяльності, як викладачі, асистенти, інші категорії персоналу, що працюють (чи мають працювати) над розвитком навчального, інформаційного та інноваційного середовища. Ця модель освітньої діяльності має бути безумовно суб'єктно-суб'єктною (на відміну від традиційної, яка є суб'єктно-об'єктною) і передбачати партнерські відносини між викладачем і студентом.

За такої моделі процес навчання в цілому і практичних, семінарських занять зокрема матиме пошуковий, дослідницький, проблемний характер. Отже, це спільна партнерська діяльність, в процесі якої розробляються проекти, аналізуються і вирішуються виробничі ситуації, відпрацьовуються технології пошуку рішень. За суб'єктно-суб'єктної парадигми навчання виступати викладачу в ролі суворого ментора недоречно, більше того – несутчасно.

Навчальний процес, побудований на означених вище засадах, характеризується передусім тим, що методики, плани, виробничі ситуації, інші при-

¹ **Высшее** образование в XXI веке. Подходы и практические меры / Всемирная конференция по высшему образованию. ЮНЕСКО. – Париж, 5–9 окт. 1998. – С. 2.

• **Положення** про організацію самостійної та індивідуально-консультативної роботи у КНЕУ, ухвалене Вченою радою від 01.12.2005 р.;

• **Положення** про апеляцію результатів підсумкового контролю у формі іспиту, ухвалене Вченою радою від 22.12.2005 р.;

• **Положення** про організацію навчального процесу в умовах його індивідуалізації та впровадження кредитно-модульної системи, ухвалене Вченою радою від 30.03.2006 р.;

Чи не найбільш масштабними та багатоплановими були **зміни у робочих навчальних планах**, а отже, і в змісті освіти. Введені з 1 вересня 2005 р. навчальні плани за основними своїми параметрами (кількість кредитів і годин, співвідношення циклів дисциплін та їх змістові характеристики, структура навчального часу тощо) повністю відповідають сучасним європейським стандартам і вимогам. Наведено лише деякі якісні характеристики діючих навчальних планів.

Перше. Трудомісткість навчальної роботи студентів приведена у відповідність з європейськими стандартами щодо кількості кредитів та їх нормативних значень.

Друге. Впорядковано структуру робочих навчальних планів з точки зору поділу дисциплін на нормативні та вибіркові. При цьому університет відмовився від штучного поділу вибірових дисциплін на дві групи – за вибором університету та за вибором студента.

Третє. Укрупнення дисциплін з тим, щоб виключити негативні наслідки перенасичення навчальних планів міні-дисциплінами. Нині студенти упродовж семестру вивчають, як правило, 5–7 дисциплін, що майже вдвічі менше від кількості дисциплін, які вивчали студенти за попередніми навчальними планами.

Четверте. Посилення вибіркової складової навчальних планів з тим, щоб зробити ці плани більш гнучкими, індивідуалізованими, орієнтованими на особисті потреби студентів, їх орієнтацію на майбутній сегмент ринку праці. У введених в дію навчальних планах варіативна складова збільшена з 10 до 22 відсотків.

П'яте. Зменшення аудиторного навантаження з одночасною його диференціацією залежно від курсу та стану методичного забезпечення конкретних дисциплін. Так, аудиторне навантаження за тиждень на бакалаврському рівні підготовки становить: на першому році навчання – 26–30 годин; на другому – 23–26; на третьому – 21–22 і на четвертому році – 18–20 годин.

Шосте. Посилення рівня фундаментальної підготовки за відповідною спеціальністю. Складовою такого посилення, окрім іншого, стало перетворення профілюючої дисципліни спеціальності в

фундаментальний курс науково-теоретичного спрямування обсягом 10 європейських кредитів.

На основі навчальних планів КНЕУ була розроблена **нова галузева компонента стандартів вищої освіти** напряму підготовки «Економіка і підприємництво» – «Освітньо-професійної програми підготовки бакалавра за спеціальностями напряму 0501 «Економіка і підприємництво», яка була введена в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2006 р. № 444.

Паралельно з введенням у дію нових навчальних планів з метою посилення індивідуалізації навчального процесу та реалізації особистих потреб студентів щодо своєї фахової підготовки і вимог ринку праці в університеті з 2004/2005 навчального року започатковано введення для студентів всіх форм навчання нового регламентуючого документа – **«Індивідуальний навчальний план студента та результати його виконання»**.

Цей документ замінив студентам традиційну залікову книжку і дав змогу відобразити індивідуальний графік навчання за певною спеціальністю, реалізуючи особистісний підхід до формування власної траєкторії навчання й перетворюючи студента на повноправного учасника навчального процесу. Адже скласти вибірку складову свого індивідуального плану кожен студент має самостійно, орієнтуючись на анотації вибірових дисциплін, поради консультанта та власні вподобання. Основні засади щодо порядку формування, ведення та контролю за індивідуальним регламентом навчання відображені в **Положенні про індивідуальний навчальний план студента КНЕУ**, затверджене Вченою радою університету 31.03.2005 р.

Фундаменталізація та індивідуалізація освітньої діяльності неможливі без розробки нової генерації робочих навчальних програм, в яких мають бути виписані зміст дисципліни і «технологія» опанування знань. В університеті в основному завершена розробка таких програм з усіх дисциплін. Її пріоритетним напрямом є підвищення наукової складової дисциплін та фундаменталізація програмного матеріалу, подолання практики викладення матеріалу, що формує так зване понятійне мислення й безсистемне опанування окремих розділів програмного матеріалу; впровадження гармонійного подання навчального курсу в логічному взаємозв'язку з розвитком економічної науки.

Разом із оновленням навчальних програм університет веде планомірну роботу з удосконалення форм і методів організації навчального процесу, зокрема з впровадження сучасних методик та інтерактивних технологій навчання. З метою підвищення педагогічної майстерності викладачів, від якої залежить якість підготовки фахівців, в університеті організовано роботу постійно діючих

тренінг-курсів «Сучасні методики навчання», на яких щороку підвищують свою кваліфікацію близько 50 викладачів.

Водночас перед колективом університету стоїть низка **стратегічних завдань**, що продиктовані часом і потребують нагального вирішення, а саме:

1. Подальша системна, копітка робота над змістом освіти через удосконалення навчальних планів і навчальних програм, яку можна поділити на завдання стратегічного плану та тактичні завдання, що перебувають у поточній площині.

Чи не найголовнішим завданням стратегічного характеру є розбудова змісту освіти на основі компетентнісного підходу, розробки компетентнісної моделі фахівця.

Діючи до останнього часу в освіті регламентуючі документи, які визначали зміст освіти (галузеві стандарти, навчальні плани, програми тощо), будувалися здебільшого на так званій кваліфікаційній моделі фахівця, яка була жорстко прив'язаною до об'єкта і предмета праці. Нині ситуація в реальному секторі економіки є іншою: виробництво стає гнучким, зростає непередбачуваність, нестабільність, змінюються технології, організація виробництва. Все це потребує підготовки іншого фахівця, здатного проявляти активність, приймати нестандартні рішення, працювати в команді тощо. Ми підтримуємо висновки тих учених і практиків, які вважають, що нова модель фахівця має бути системною, комплексною і водночас кваліфікаційною, компетентнісною, вбираючи їх переваги, доповнюючи одна одну.

За системної моделі результати навчання мають вибудовуватися і оцінюватися у двох вимірах:

- 1) *кваліфікаційно-професійному*;
- 2) *міждисциплінарно-компетентнісному*.

Випускник вищого навчального закладу одночасно має володіти компетенціями як соціально-особистісними, загальнопрофесійними, так і спеціальними або професійно-функціональними знаннями та навичками, які забезпечують взаємозв'язок з конкретним об'єктом предмета праці. Тобто спеціальні компетенції забезпечують конкретизацію загальнопрофесійних компетенцій.

Така модель фахівця, яка по суті є компетентнісною моделлю, на нашу думку, має включати:

- чітко визначену мету діяльності фахівця;
- окреслення тих функцій, до виконання яких він має бути підготований, а також фахових компетенцій та індивідуальних якостей, які мають бути сформовані як професійно важливі;
- визначення нормативних умов майбутньої діяльності фахівця;
- перелік необхідних навичок для прийняття рішень, пов'язаних із майбутньою діяльністю;
- перелік навичок роботи з інформацією, необ-

хідною для забезпечення успішної діяльності;

- визначення суспільної необхідності своєї діяльності.

Побудова навчальних планів на засадах компетентнісного підходу – це, так би мовити, наше стратегічне завдання. Найближчим часом нам треба продовжити роботу з удосконалення вибіркової складової робочих навчальних планів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» та технології її формування, у тому числі:

а) розширити перелік вибірових дисциплін за циклом гуманітарної підготовки;

б) актуалізувати зміст вибірових навчальних курсів відповідно до потреб ринку праці та формування необхідних професійних компетенцій сучасних фахівців;

в) удосконалити на рівні кафедр та факультетів механізми відпрацювання регламенту та прозорості формування вибіркової складової індивідуальних навчальних планів студентів.

Реалізація компетентнісного підходу до розробки навчальних планів потребує, на нашу думку, підвищення ролі випускаючих кафедр у формуванні змісту освіти. Визначати, що і в яких обсягах необхідно включати до відповідного навчального плану, має випускаюча кафедра, якій, в свою чергу, потрібні допомога, певні критерії, задавати які повинні науково-методична комісія, її секції, Вчена рада університету. Реалізувати означене вище маємо в рамках відповідної компетентнісної моделі фахівця.

2. Подальше вдосконалення змісту навчальних програм у плані. Для цього потрібно:

а) посилити фундаментальну компоненту навчальних дисциплін, виходячи з того, що фундаменталізація навчання є основною перешкодою моральному старінню знань;

б) урізноманітнити технології індивідуалізації навчального процесу;

в) посилити прикладний характер дисциплін, спрямування навчального матеріалу на формування тих фахових компетенцій, що впливають з новою моделі фахівця.

Так, мають рацію математики, коли стверджують, що математичну підготовку треба посилювати, що математику треба вивчати більше. Але ж яку математику? Тут, на нашу думку, найефективнішим з погляду якості підготовки фахівців є підхід, який передбачає прив'язку програмного матеріалу з математики до майбутньої діяльності фіскаліста, обліковця та ін. Майбутній фахівець має усвідомлювати, для чого, для яких компетенцій він опановує той чи інший розділ математики. В одних випадках студентам необхідно дати глибокі теоретичні знання, в інших – лише навчити використовувати той арсенал засобів сучасної ма-

тематики, який дасть змогу ефективно вирішувати завдання у власній професійній сфері. Це стосується всіх дисциплін циклів гуманітарної, природничо-наукової та загальноекономічної підготовки. Крім того, слід забезпечити чітку логічну послідовність викладання навчального матеріалу дисциплін, який має ґрунтуватися на знаннях попередньо засвоєних курсів і виключати дублювання раніше опанованого матеріалу, бути зорієнтованим на сучасні досягнення науки та господарської практики.

Навчальні плани та програми потребують подальшого вдосконалення також у зв'язку з певною розкоординованістю у змісті освіти. Остання пов'язана передусім з відсутністю належних міждисциплінарних зв'язків.

Наслідком цього, з одного боку, є певне дублювання навчального матеріалу в різних курсах, а з іншого – недостатня наступність у поданні, викладанні навчального матеріалу.

3. Удосконалення організації самостійної роботи студентів. Кафедри університету вже зробили перший суттєвий крок у цьому напрямі – підготували методичні матеріали щодо змісту й організації самостійної роботи студентів, поточного і підсумкового контролю їх знань, розробили карти самостійної роботи, визначили вимоги та критерії до оцінювання виконаних завдань. Водночас нагальною залишається потреба в удосконаленні технології організації самостійної роботи, наданні їй більш системного характеру, конкретизації та унормованості її змісту.

Ректорат планує вже найближчим часом вивчити стан організації самостійної роботи студентів (СРС) на кафедрах університету і узагальнити позитивний досвід у цьому напрямі. Так, вже є напрацювання щодо технології організації СРС на кафедрі управління персоналом та на деяких інших кафедрах.

4. Подальше вдосконалення системи організації оцінювання знань студентів. На факультеті економіки агропромислових формувань проводиться експеримент щодо вдосконалення оцінювання поточної та підсумкової успішності з метою посилення мотивації до самостійної роботи. Аналіз результатів зимової сесії дав змогу дійти висновків щодо доцільності поширення цього експерименту на інші факультети університету.

Крім того, ведеться творчий пошук щодо вдосконалення системи контролю якості знань студентів на юридичному факультеті, факультеті еко-

номіки та управління, інших факультетах.

5. Удосконалення технологій організації навчального процесу. Ректорат університету надає всебічну допомогу колективам кафедр у вирішенні цього питання: організує тренінг-курси для підвищення педагогічної майстерності викладачів з опанування сучасних форм і методів навчання, застосовує дієву систему матеріального стимулювання підготовки навчальних та навчально-методичних посібників, що сприяють активізації процесу навчання, – збірників кейсів, ситуаційних вправ, тренінгів тощо, постійно вдосконалює забезпечення навчального процесу сучасними інформаційними технологіями тощо.

За останні роки ми дійсно немало зробили в напрямі впровадження нових освітніх технологій. Традиційні форми проведення семінарських, практичних занять, наприклад опитування, на яке припадало 80–90 % навчального часу, відійшли або відходять у минуле. Урізноманітнилися форми, методи, технології проведення лекційних занять. Однак маємо констатувати, що швидкість зміни вимог до якості освіти і дієвість застосування освітніх технологій у їх нинішньому форматі не збігаються. Освітні технології, на жаль, програють у цьому тандемі. Тому викладачам потрібно активізувати свої зусилля і спрямувати їх на розробку цікавих, змістовних завдань для проведення семінарів і практичних занять у формі тренінгів.

6. Унормування статусу та функціональних обов'язків професорсько-викладацького складу університету, зокрема, нового статусу та характеру роботи асистентів, підвищення відповідальності керівників навчальних курсів за якість навчання, об'єктивність поточного і підсумкового оцінювання знань студентів, адже це є надзвичайно важливим.

Вже розроблено Положення про статус, функціональні обов'язки та відповідальність професорсько-викладацького складу університету за якість підготовки фахівців. Це дасть змогу підвищити відповідальність керівників курсів за якість навчання, змінити статус, функціональні обов'язки асистентів у такий спосіб, щоб «працювати» на якість освітніх послуг університету. Проте питання це дуже непросте, оскільки ми виступаємо новаторами, але не вирішивши його, ми не зможемо зробити подальші рішучі кроки на шляху побудови інноваційної моделі організації навчального процесу.

На завершення підкреслимо, що в умовах глобалізації забезпечити стійкий і ефективний розвиток вищої освіти можливо лише на засадах інноваційного мислення, впровадження інноваційних підходів у всі сфери освітньої діяльності. Саме через інноваційну освіту маємо формувати інноваційний інтелектуальний капітал майбутніх фахівців та забезпечувати їхню високу конкурентоспроможність.